

Prvky multikulturalizmu v Cordóbskom kalifáte

MAREK ZEMAN

Katedra porovnávacej religionistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave

The article searches, describes and analyzes multiculturalism in the Caliphate of Córdoba. Briefly chronicles history of the Iberian peninsula before the Caliphate. Examines the Muslim conquest of Hispania, founding of the Caliphate and life of various ethnic groups during that period. In the end the article describes the fall of the Caliphate and its breakup into independent kingdoms. Article explores judicial support, education system and cultural interaction of the ethnic groups and their impact on the day-to-day existence. Important part of the article focuses on impact the main translation schools had on medieval Europe and the connection those schools had with local politicians. Finally the article examines how much of multiculturalism there actually was in the Caliphate of Córdoba.

Key words: Caliphate of Córdoba; multiculturalism; Muslims; ethnic groups

Úvod

Článok sa zaoberá hľadaním, popisovaním a analýzou prvkov multikulturalizmu v rámci Cordóbskeho kalifátu. Načrtáva históriu Iberského polostrova pred Cordóbskym kalifátom. Rozoberá vstup moslimov na Iberský polostrov, založenie kalifátu a život jednotlivých etník v ňom. Nakoniec práca približuje pád kalifátu a nástupnícke štáty. Život etník je približovaný z pohľadu denného života etnika a zákonnej podpory etnika, školstva jednotlivých etník a možnosti prenosu medzi kultúrami. Pripomína hlavné prekladateľské školy a ich prínos v stredovekej Európe. Zároveň práca popisuje napojenie prekladateľských škôl na lokálne politické vrstvy. Na záver práca popisuje mieru, pri ktorej je možné pripustiť multikulturalizmus, respektíve jeho prvky v Cordóbskom kalifáte.

V súčasnosti sa často skloňuje pojem multikulturalizmu na územiach so zmiešaným etnikom alebo náboženstvom. Na pojem multikulturalizmu sa dá nazerať z dvoch rozličných uhlov. Na prvom mieste je to stav, keď rozličné etniká a kultúry spolunažívajú na spoločnom území bez výraznej dominantnosti jedného etnika alebo kultúry. Druhý rozmer je politický. Znamená to existenciu politickej garnitúry, ktorá

podporuje koexistenciu a vzájomnú komunikáciu jednotlivých etník. V našom prípade budeme brať do úvahy primárne náboženské skupiny a ich garnitúru.

Jedným často spomínaným príkladom spolužitia kultúr v súčasnosti je spolužitie moslimského, kresťanského a židovského etnika na Iberskom polostrove v stredoveku. Stredoveké Španielsko až do pádu Cordóbskeho kalifátu sa v súčasnosti zvykne ponímať ako raj duchovnej obrody a multikulturalizmu. Iberský polostrov bol v stredoveku miestom prelínania rozličných kultúr. Na jednom mieste v stredoveku spolužili rozličné náboženské a etnické skupiny. V každom čase počas stredoveku však bola na danom území Iberského polostrova dominantná vždy jedna kultúra a jedna politická garnitúra. Napriek dominantnosti jednej kultúry sa zaznamenané intelektuálne a kultúrne presuny môžu javiť v súčasnosti ako život a kultúrny a vedecký posun v rámci filozofie multikulturalizmu.

Existuje niekoľko myšlienkových prúdov, ktoré nahliadajú na toto spolužitie. Celkovo všetky prúdy stavajú na existencii vysokej vyspelosti kultúry v al-Andalúze. Zásadný rozdiel je v nahliadaní na nositeľov kultúry, či bola prinesená Arabmi alebo to bola

pôvodná kultúra pôvodného obyvateľstva. Podľa nositeľa kultúry sa na reconquistu potom nahliada buď ako na národnooslobodzovací boj alebo ako na dobyvačnú vojnu.

Predstavme si prúd potvrdzujúci kultúrnu vyspelosť al-Andalúzu. V 19. storočí sa objavuje romantický prúd predstaviteľa José António Condeho (Conde, 1875), ktorý popisuje a vyzdvihuje rozkvet arabskej a španielskej kultúry na Iberskom polostrove v čase celkového úpadku kultúry v stredovekej Európe.

Rozšírenie pohľadu na problém nositeľov kultúry v al-Andalúze nastal v 20. storočí, keď bol k myšlienke vyspelej kultúry pridaný nový rozmer. Hlavný rozdiel je v náhľade na nositeľov myšlienky vyspelej civilizácie. Priblížme si hraničné myšlienkové prúdy: predstaviteľom prvého prúdu je Francisco Javier Simonet, ktorý sa zameriaval na potvrdenie dôležitosti mozarabov pri zachovávaní a šírení kultúry. Vo svojej knihe (Simonet, 1983) opísal hlavných predstaviteľov Cordóbskej prekladateľskej školy, vyzdvihol ich pôvodné španielske korene a zdôrazňoval pôvod v pôvodnom etniku, s prihliadnutím na fakt, že arabský jazyk bol pre týchto predstaviteľov materinským jazykom. Postupne sa prepracoval k myšlienke, že civilizácia arabských predstaviteľov bola vlastne prevzatá od pôvodného etnika. Opačný prístup má Américo Castro (Tauer, 2006), ktorý jediný začiatok kultúrneho a vedomostného rozkvetu španielskeho etnika vidí až po roku 711 a tvrdí, že tento prvok bol prinesený.

Všetky prístupy, ktoré sa venovali vyspelosti civilizácie v al-Andalúze a času pred ňou a po nej, zanechali niekoľko klišé až do dnešných dní, ktoré popisuje profesorka Rosa M. Rodríguez-Magda (Magda, 2010: 23):

- Kultúrna nadradenosť al-Andalúzu
- Kultúrna podriadenosť predislamského Španielska
- Dlh španielskej kultúry voči islamskej kultúre
- Idylické spolužitie kultúr v al-Andalúze
- Barbarstvo kresťanskej reconquisty.

Klišé, ktoré sme tu uviedli následne, sú využívané aj v súčasnosti. Španielski politici sa pripomínaním snažia o väčší nacionalizmus. Islamskí predstavitelia poukazovaním na krivdy, ku ktorým prišlo počas reconquisty, sa snažia o navrátenie času al-Andalúzu.

Rozpory však nevládnú len v otázke kultúrnej výmeny, ale aj v otázkach samotného spolunažívania moslimov s vyznávačmi judaizmu a kresťanstva, ktorí žili so štatútom *dhimmi*, a aj v otázke samotného štatútu dobytia Iberského polostrova moslimami.

Úlohou článku bude zaujať postoj k spolužitiu náboženských skupín v Cordóbskom kalifáte a kultúr-

nej výmene medzi nimi. V prípade Cordóbskeho kalifátu je dôležité poznamenať, že budeme sledovať koexistenciu primárneho moslimského obyvateľstva so židovským a kresťanským obyvateľstvom. Ak budeme sledovať štátne útvary na sever od Cordóbskeho kalifátu, zameriame sa na koexistenciu primárneho kresťanského obyvateľstva a minoritného židovského a moslimského obyvateľstva.

Iberský polostrov pred Cordóbskym kalifátom

Začnime životom na Iberskom polostrove pred príchodom moslimov. Téma vhodná pre budúce skúmanie je prechod Vizigótov, ktorí boli ariáni, na katolícky smer predstavovaný rímskou kúriou. Na Iberskom polostrove bolo v 6. storočí pôvodné rímske, katolícke obyvateľstvo väčšinovým obyvateľstvom. Elita krajiny bola primárne vizigótska a ariánska. Zbliženiu elity a pôvodného obyvateľstva napomohol kráľ Leovigild. Počas jeho vlády vojensky zjednotil krajinu, pripojil Svévske kráľovstvo, zmenšil byzantskú cisársku dráhu (juhovýchod dnešného Španielska). Na úplné zjednotenie však bolo treba zabezpečiť náboženskú jednotu. Z toho času sú zaznamenané prechody rodín Vizigótov k ortodoxnému katolicizmu. Leovigild sa snažil priblížiť jednotlivé náboženské smery a zvolal ariánsku synodu do Toleda. Synoda upravila ariánsku vierouku. Zrušil povinnosť nanovo krstiť konvertitov a bola uznaná rovnosť Otca a Syna, nie však Ducha svätého. Existujú náznaky, že Leovigild sám bol priaznivo naklonený katolicizmu a pred smrťou skonvertoval (Collins, 2005: 165). Tieto zmeny a následná konverzia Leovigildovho syna Rekkareda I. v roku 587 ku katolicizmu zabezpečila zmenu náboženského smerovania krajiny od ariánstva.

Geografické oddelenie od iných národov a zánik byzantskej enklávy prispelo k zníženiu potreby existencie veľkej vojenskej sily na polostrove. Významnejšia vojenská sila bola v rukách panovníkovej družiny. Hlavným dôvodom mobilizácie armády boli vpády Baskov a boje o nástupníctvo na trón. Významná sila postupne zostala v rukách biskupov a cirkvi. Poriadok sa udržiaval vyhlasovaním duchovných sankcií biskupmi. Biskupi sa schádzali a diskutovali nielen o náboženských otázkach, ale aj o otázkach monarchie. Rozľahlosť krajiny donútila nastaviť pravidlá pre hospodársky život cirkvi, zjednotiť liturgiu a definovať kanonické právo. Medzi rokmi 589 až 702 bolo v Španielsku 16 cirkevných koncilov. Ku koncu 7. storočia sa Toledo považovalo za kráľovské mesto. Králi od mesta odvodzovali svoju legitimitu.

Na obdobie prelomu 7. a 8. storočia však nemáme zachované zápisy, preto je v súčasnosti ťažké určiť, čo sa presne dialo pred príchodom moslimov. Čo presne

a ako nastalo sa dá len odhadnúť na základe dochovaných spisov a súčasných archeologických vykopávok. Bitka pri *Transductine Promontories* v roku 711 znamenala prehru vizigótskeho kráľovského vojska na čele s kráľom Roderichom. Podľa zápisov *Kroniky roku 754* sa predpokladá, že na Iberskom polostrove v roku 711 operovali minimálne dve moslimské armády. Zabitím kráľa a zabratím hlavného mesta bolo znemožnené obnoviť kráľovstvo zavedenou zložitou procedúrou inaugurácie na trón (Collins, 2005: 171-172).

Moslimovia v kalifáte

Moslimovia v roku 711 začali dobývanie polostrova a v roku 720 prekročili Pyreneje. Následne zničili vizigótske kráľovstvo v Narbonne. Na začiatku Arabi usadzovali len menšie berberské posádky vo významných mestách. Oblasti museli podpísať zmluvu o kapitulácii a odvádzaní tribútu. Za to si mohli ponechať autonómiu. Moslimská vláda bola úzko naviazaná na vládu v Damasku. Napríklad berberská vzbura v polovici 8. storočia bola potlačená vojskami z Damasku. V tomto období na dvore moslimských vládcov udržiavali vysokú kultúrnu úroveň, podobne ako na dvoroch na Blízkom východe. Spojenie medzi vládou na Blízkom východe a na Iberskom polostrove pretrhla občianska vojna v Sýrii a v Egypte. Následne sa prejavili väzby medzi arabskými starousadlíkmi a usadlíkmi v Afrike. Väzby pomohli vytvoriť v zásade nezávislú arabskú vládu roku 746. Táto vláda bola zvrhnutá po desiatich rokoch a na trón sa dostal Abd ar-Rahmán. Bol to člen Umajjovskej dynastie, ktorý ušiel zo Sýrie pred abbásovskou revoltou v Sýrii (v rokoch 749 – 750). V roku 755 prišiel do Európy a v roku 756 založil umajjovské Španielsko. Viac ako 20 rokov zjednocoval jednotlivé provincie. Staval paláce, mešity, napr. Mesquita (v súčasnosti katedrála v Cordóbe). V nasledujúcich storočiach sa územie zmietať vo vnútorných bojoch a v bojoch s kresťanskými vojskami. Úvodné storočia boli poznamenané vzburami a ich potlačeniami, napr. vzbura muladióv (konvertitov k islamu) počas panovania al-Hakama I. V rokoch 852 – 866 v Cordóbe existovalo Hnutie mučeníkov. Hnutie viedol biskup Eulógius, v knihe *Pamätník svätých* poukazuje na ponižovanie, výsmech a napádanie zo strany Arabov a odboj kresťanov.

Zmena nastala nástupom Abd ar-Rahmána III. (912 – 961), zjednotil územie a severné kresťanské štáty prinútil platiť tribút. V roku 929 Abd ar-Rahmán III. prijal titul kalifa a knieža veriacich a dal si titul *an-Násir* (osloboditeľ). Titul kalifa a *amíra al-mu'minín* používalo ďalších osem nástupcov (v rokoch 961 – 1031). Doba druhej polovice vlády Abd ar-Rahmána III. a následné vládnutie jeho syna al-Hakama II. (961 – 976) sa považuje za vrcholné obdobie hospodárskeho

a kultúrneho rozmachu moslimského Španielska (Tauer, 2006: 162-163).

Nástupom vlády správcu al-Mansúra (938 – 1002) sa spája potlačenie vedeckého a kultúrneho rozmachu krajiny. Dal spáliť všetky vedecké knihy okrem matematických a lekárskejších. Zničil veľkú cordóbsku knižnicu. Al-Mansúr bol významný predstaviteľ ortodoxnej vetvy právno-náboženskej školy málikíja.

V čase konca Cordóbskeho kalifátu bolo Španielsko rasovo aj nábožensky pestré. Na severe sa nachádzali kresťanské kráľovstvá a kniežatstvá, zaberali skoro tretinu polostrova. Vynikali dve kráľovstvá Leon-Kastília a Aragósko. Medzi štátmi na severe Španielska v stredoveku panovala nevraživosť. Vojny medzi kresťanskými štátmi boli v tom čase také časté ako medzi kresťanskými a moslimskými.

Prvý výrazný úspech v prospech kresťanských území zaznamenal Ferdinand I., kráľ leónsko-kastílsky (1037 – 1065). Zaútočil na *taifas*, štátne útvary, ktoré vznikli ako nasledovníci Cordóbskeho kalifátu. Dobil veľkú časť územia dnešného Portugalska a prinútil emira zo Sevilly, aby mu platil tribút, a rovnako aj emira z Toleda. Druhým významným vládcom bol kastílsky kráľ Alfonz VI. s vojvodcom Rodrigom Diazom, ktorého prezývali El Cid. Alfonz získal veľké územia, v roku 1085 dobyl Toledo. Moslimskí vládcovia na odstránenie nebezpečenstva pozvali almorávidského emira Júsufa b. Tášfína, ktorý porazil v bitke pri Zalláke kresťanské vojsko a dobyl veľkú časť územia späť. Pozvanie berberských kmeňov nebolo ľahké. Moslimskí vládcovia sa obávali ich vplyvu na kultúrne vyspelejšie prostredie v al-Andalúze. Kultúra ako taká nebola podporovaná vládnuou vrstvou, naďalej sa však rozvíjala na dvoroch menších vládcov.

Tretím významným kresťanským panovníkom bol Alfonz VII. Kastílsky. V roku 1143 zomrel Júsúfov syn Alí a almorávidské kráľovstvo sa rozpadlo na malé celky. Alfonz VII. sa snažil vytlačiť moslimov. Miesto rozpadnutej ríše Almorávidov však zaplnila sekta Almohádov. Almohádi prešli na Pyrenejský polostrov, obnovili moslimskú ríšu (1146 – 1154), spojili *taifas* a zatlačili Alfonza. Toto obdobie je poznamenané tlakom na kresťanské a židovské authority. Komunity mali v zásade možnosť zvoliť si konverziu alebo smrť. Postupne sa však ríša oslabovala v prospech kresťanských štátov. Vyvrcholenie nastalo za vlády al-Ahmara (1232 – 1273), ktorý postupne strácal územia, až na územie v okolí Granady, Málagy a Almerie, kde zostali moslimovia až do roku 1492. „Hojne bola pestovaná filozofia, ktorá bola pokladaná za svetskú disciplínu, a preto jej teológovia väčšiny dogmatických smerov až na nepatrné výnimky nečinili prekážok“ (Tauer, 2006: 207).

Židia v kalifáte

V 6. – 11. storočí židia v Európe a aj na Iberskom polostrove boli usadení najmä v mestách. Zameriavali sa na remeslá a ich služba bola potrebná pri vedení úradov v mestách. Neskôr vzrástla ich dôležitosť pri požičiavaní peňazí.

Významný je rozvoj práva, ktoré sa zaoberá životom a náboženstvom židov na kresťanskom území. Na vizigótskom území platil *Lex Romana Visigothorum* (506 n. l.), známy je aj ako *Alarichov breviár*. V zásade ide o rozšírený Teodósiov kódex. Po odvrátení Vizigótov od ariánstva a prílnutí k rímskemu kresťanstvu bol *Alarichov breviár* v roku 654 nahradený *Zákonmi Vizigótov*.

V roku 654 bol zavedený kódex pre Vizigótov a Rimánov: *Leges Visigothorum* (Zákony Vizigótov). Schvaľovali dekréty o násilnom pokrstení, zakazovali zmiešané manželstvá, obriezku či dodržiavanie šabaty a rituálov. Židia boli trestaní bičovaním, popravami, konfiškáciou majetku, daňami, násilným pokrstením. Bežným javom bolo, že židia po násilnom pokrstení ďalej dodržiavali v tajnosti židovské zákony. Takýchto židov označujeme marranos (Johnson, 2007: 176).

Zmena nastala po príchode moslimov do Španielska, moslimovia pri obsadzovaní miest využívali židov ako veliteľov dobytých miest (Toledo, Cordoba, Granada, Sevilla...). Dobyvatelia nemali dostatok svojich vzdelaných zástupcov, preto využívali vedomosti židovského obyvateľstva. Do Cordoby boli pozývaní židovskí učitelia. Vo veľkých mestách al-Andalúzu boli usadené komunity s vlastnými ješivami.

Zlepšenie života a kultúrne obrodenie pokračovalo aj počas Cordóbskeho kalifátu. Obdobie Cordóbskeho kalifátu židia prirovnávali ku Kýrovmu zajatiu. Židia zastávali aj významné postavenia. Napr. lekár Abd ar-Rahmána III. bol židovského pôvodu. V 10. storočí v diplomatických službách Cordóbskeho kalifátu slúžil Chasdj Ibn Šaprút. V roku 1056 bol na poste vezíra Granady Šmu'el Ibn Naghrela (Cohen, 2013: 36).

Opačná zmena nastala príchodom berberských kmeňov. Almorávidi pri príchode začali s násilnými konverziami a vyhladzovaním. Neskôr sa uspokojovali s výkupným, a zároveň v prípade potreby dosadzovali židov do administratívnych pozícií.

Druhá vlna prenasledovania prišla s Almohádmi, ktorí sa zamerali na násilné obracanie. Znovu sa objavili marranos. Almohádi zatvárali synagógy a ješivy. V prípade, že židia chceli naďalej vyznávať náboženstvo, museli sa fyzicky odlišovať. Nosiť šatstvo v modrej farbe s klobúkom v tvare oslieho sedla (šikla) alebo šatstvo zo žltej látky. Veľká časť židovských sídlisk zanikla, časť sa vysťahovala do kresťanských dŕžav,

časť do severovýchodnej Afriky a krajín Blízkeho východu. V tomto čase musel utiecť aj filozof Maimonides z al-Andalúzu či Jozef Kimchi, ktorý napísal významný traktát proti kresťanom (Johnson, 2007: 177).

Tolerovanie židovského obyvateľstva na území, ktoré bolo pod nadvládou moslimov, sa javí ako ekonomicky a kultúrne motivované. Toto tolerovanie však skončilo výmenou vládnej garnitúry, ktorá nepodporovala kultúrny rozvoj a dôraz dávala na náboženskú otázku, židovskú komunitu začala prenasledovať.

Právna ochrana židov v stredoveku

Arabi na svojich územiach tolerovali prítomnosť židov, zároveň sa však riadili dohodou *dhimma*. Po dobytí veľkých území severnej Afriky a Španielska sa na západ sťahovali z arabských území významní obchodníci a remeselníci. Židovskí remeselníci boli v tom čase prirodzenou súčasťou arabského sveta, preto sa na nich neprihliadalo ako na votrelcov. Zároveň používali židia arabský jazyk ako svoj materinský jazyk. K latinčine prihliadali skôr ako k jazyku, ktorý niesol negatívnu prizmu nepriateľského náboženstva.

Po celú dobu existencie kresťanských štátov sa uplatňovalo na ich územiach rímske právo, väčšinou v podobe Teodósiového kódexu alebo jeho klonu. Zároveň sa uplatňovali závery z katolíckych koncilov. Pripomína sa štvrtý lateránsky koncil, spomína sexuálny styk medzi kresťanmi a židmi alebo saracénmi, a potrebu odlišného odievania pre židov a saracénov. Na základe spomienky saracénov sa predpokladá, že táto koncilová zmienka sa priamo zameriavala na Španielsko.

V 13. storočí Alfonz X. Kastílsky zaviedol kódex *Siete Partidas*. Obsahuje 12 zákonov týkajúcich sa židov. Je to jediný zákonník, ktorý sa zachoval z tohto obdobia a z územia kresťanských štátov, predpokladá sa, že ostatné zákony tej doby mali podobný obsah. Obsahoval napr., že žid nesmel mať kresťanského sluhu, kresťania nesmeli prijať pozvanie od žida ani ho pozývať na návštevu, nosenie odlišujúcich znakov na oblečeniach bolo ako ochrana proti náhodnému sexuálnemu styku. Židom sa povoľuje žiť medzi kresťanmi ako pripomienka potomkov ľudí, ktorí ukrižovali Krista (Cohen, 2013: 236-237).

Na území kresťanských štátov bola právna ochrana riadená kódexmi, stále sa však dbalo na odlišovanie moslimského a židovského obyvateľstva v živote, ale aj navonok.

Spolužitie medzi náboženstvami

Spolužitie moslimského obyvateľstva a obyvateľstva iných náboženstiev (židovského a kresťanského) sa

riadilo na základe dohody: *dhimma*. Bol to záväzok, dohoda medzi moslimským vládcom a predstaviteľmi iného náboženstva. *Dhimmi* (podvolený) mal právo na život a mohol praktizovať svoje náboženstvo, ktorému sa zaručovala ochrana. Odvádzať za to dane: daň z pôdy panovníkovi (*charádž*), miestnu daň z hlavy (*džizja*). Platil vyššie obchodné a cestovné dane ako moslimská komunita a mimoriadne dane na základe rozhodnutia panovníka. *Dhimma* len dočasne zbavovala povinnosti dobyvateľa zabiť porazených a skonfiškovať im majetok. Moslimský vládca mohol dohodu kedykoľvek jednostranne zrušiť (Johnson, 2007: 174).

Kresťania žijúci na území al-Andalúzu prijali arabčinu za hlavný jazyk. Do mien si pridávali arabské mená. Nazývali sa mozarábovia (z arab. *musta'rib*). Mozarábovia mali svoju cirkevnú organizáciu, na čele stál metropolita zo Seville, mali vlastnú samosprávu, ktorú si volili, a vláda ich následne potvrdzovala. Rozhodovali o nich vlastní sudcovia, ktorí rozhodovali podľa vizigótskeho zákonníka *Liber Iudicum* (Tauer, 2006: 165).

Zostáva otvorená otázka populácie a počtov konverzií na islam. Podľa metódy analýzy mien v rodinách moslimov nearabského pôvodu sa javí, že najväčší nárast konverzií bol v 10. a 11. storočí. Nie je však jasné, aké percento mala kresťanská či židovská komunita (Bulliett, 1979: 114-127).

Tieto konverzie sa však javia ako podmienené výhľadom na lepšiu ekonomickú situáciu alebo možnosť získania lepšieho postavenia.

Spolužitie kresťanov a židov v severných kresťanských štátoch sa nieslo do polovice 13. storočia v miernejšej atmosfére. Oblúbená konfrontácia medzi náboženstvami bola slovná. Známa je slovná potýčka, ktorú zorganizoval aragonský kráľ Jakub I. 20. – 31. 7. 1263 v Barcelone. Základný smer diskusie filozofov sa viedol o kacírstve Talmudu a postoji k mesiášstvu Krista. Zásadné závery z tohto stretnutia neexistujú. Každá strana si stret popisuje po svojom ako svoje víťazstvo. Zásadná zmena nastala na prelome 13. a 14. storočia, kde jednak Sancho potreboval získať kresťanské duchovenstvo a využil na jeho získanie antisemitskú tému. Na strane druhej kresťanské vzdelanie vzrastalo. Zároveň sa začali objavovať antisemitské zákony a zvyšoval sa tlak na konverziu židov zo strany mníchov. Pre židovských vzdelancov sa stalo zaujímavé prejsť na kresťanskú vieru, aby vedeli udržať krok s pokrokom. Záver spolužitia bez veľkých výpadov nastal koncom 13. storočia. V Španielsku sa začali prvé kresťanské pogromy proti židovskému obyvateľstvu (Johnson, 2007: 212-215). Židia, ktorí ušli pred útokmi, sa primárne usadzovali v Poľsku a Turecku.

Existujú zápisy, ktoré naznačujú toleranciu na

kresťanských územiach voči islamu. Peter Cantor vzdvihoval islamský monoteizmus, oddanosť modlitbe, odmietanie modloslužobníctva, obetí... Dante prideliť Saladinovi „pekný“ kúsok pekla. Zároveň existovali predstavitelia opačného prúdu. Inocent IV. moslimov označoval za predstaviteľov idolatrie a polyteizmu a hovoril o nich ako o pomýlených, pričom kresťania idú po „ceste pravdy“ (*via veritatis*). Určité spojenie záporných prúdov naznačuje Gerald z Walesu (*De instructione principis*), podľa neho moslimovia odmietajú mäso, lebo sa požívajú. Spomenuté príklady sú len vzorkou výskytu. Vzťahy medzi náboženstvami boli zložité. V politickej sfére existovali príklady presadenia moslimov. Alfonz VI. sa označil za cisára „dvojakéj viery“ pri reči k moslimom. Alfonz VIII. mal vo svojej armáde moslimských veliteľov a vyplácal ich z cirkevných desiatok, za čo dostal pokarhanie od pápeža.

Krížové výpravy začali postupne zlyhávať, spoločnosť začala hľadať iné cesty ako rozširovať kresťanstvo. Jedna cesta, ktorá sa javila ako vhodná, boli misie. František z Assisi kázal aj v Palestíne. Ramón z Lull pôvodom z Mallorky skonvertoval v polovici 13. storočia, následnú časť života venoval presadzovaniu učenia jazykov arabčiny, gréčtiny, hebrejčiny a sýrčiny na univerzitách a misiám. Raymond z Martí, katalánsky dominikánsky teológ 13. storočia, sa v Aragónii učil hebrejsky a študoval židovské texty, viedol misie v Španielsku. Na sklonku života učil v Barcelone hebrejčinu. Toto bol spôsob, akým prenikali jazyky Blízkeho východu na európske univerzity.

Z predchádzajúceho vyplýva, že právna ochrana židovského aj kresťanského obyvateľstva na princípe *dhimma* bola vždy závislá na svojvôli moslimského vládcu. Zaznamenané konverzie židovského a kresťanského obyvateľstva v období Cordóbskeho kalifátu sa javia ako ekonomicky a kultúrne motivované s cieľom získania lepšieho postavenia. V kresťanských štátoch v čase Cordóbskeho kalifátu existovalo napätie medzi majoritným obyvateľstvom a židovskými alebo moslimskými obyvateľmi. Voči židovskému obyvateľstvu sa postupne zväčšovalo napätie, ktoré sa na začiatku pretavovalo do slovných konfrontácií, neskôr prerástlo do pogromu. Moslimské obyvateľstvo bolo zaradené do života, ale stále bolo vydelené ako samostatné etnikum.

Kultúrne pozadie na území Iberského polostrova

Urobme si kultúrny náčrt života v moslimskej časti Iberského polostrova. Zakladateľ moslimskej ríše Umajjovský princ Abd ar-Rahmán pochádzal z Bagdadu. Jeho vnuk Abd ar-Rahmán II. sa priamo snažil napodobňovať, súťažiť s Bagdadom v miere vzdelá-

nosti a podpore vedy. S touto etapou sa viaže príchod známeho hudobníka, speváka a skladateľa *Ziryaba* (Drozd). Tento príchod priamo vniesol kultúru a životný štýl z Bagdadu do Cordóby. Zároveň sa objavujú prvé kópie gréckych textov a texty bagdadských vzdelancov ako matematikov al-Chorezmí alebo al-Kindí. Vrchol rozvoja kultúry a znalostí prichádza práve s Cordóbskym kalifátom (929 – 1031). Napr. vládca al-Hakam II. založil veľkú knižnicu v Cordóbe a nazhromaždil v nej veľa textov. V okolí knižnice sa zhromaždilo veľa arabských učencov, ktorí sa zameriavali na astronómiu, botaniku, meteorológiu, farmakológiu a druhý smer bol filozofia, metafyzika a základy teológie.

Existujú však príklady odmietania samotných arabských filozofov na arabských územiach. Filozofa Ibn Masarru (883 – 931) obvinili z kacírstva a bezbožnosti. Odišiel do exilu, vrátil sa v čase panovania Abd ar-Rahmána III. a musel žiť v ústraní. Ibn Hazm (994 – 1063) bol najprv uväznený a neskôr vyhnaný z Cordóby.

Výhodou stredovekého Španielska bolo, že príchodom moslimov sa napojilo na rozsiahly politický celok, ktorý napomáhal kultúrnej a hospodárskej výmene. V al-Andalúze sa používali potraviny, ktoré Európa nepoznala: baklažán, vodný melón, špenát, pomaranče, cukrová trstina. Zmeny sa prejavovali aj v poľnohospodárstve, objavilo sa zavlažovanie. V mestách bolo zavedené osvetlenie ulíc, dlažba na uliciach. V španielskom meste Játiva vznikla manufaktúra na papier. O prienik arabskej poézie a piesní na sever od kalifátu sa postarali dievčatá (*qiyan*). Ich úloha bola obveseľovať pána piesňami a poéziou, pričom mali byť nedostupné, a tým si udržiavať záujem. Odovzdávali sa darmi alebo ako vojnová korisť. Následne skončili ako zabávačky či konkubíny. V tomto čase vznikla práca *Cordóbsky kalendár*, venovaná poľnohospodárstvu a astronómii. Práca sa považuje za ukážku spolunažívania mozarabov, Arabov a židov v kalifáte. Jedna zo zachovaných kópií je napísaná po arabsky s hebrejským písmom. Zároveň sa však ozývajú hlasy, napr. Ibn Abdun, aby sa práce nepredávali židom a kresťanom, lebo si ich budú prekladať a následne prisudzovať vlastným ľuďom a biskupom ako ich myšlienky (Lyons 2010: 145-153).

Kultúrne dianie v Cordóbskom kalifáte sa javí ako úplne podriadené politickej vláde. Dokonca samotní učenci moslimského pôvodu, ak sa dostali do nemilosti, mohli pracovať v čase Cordóbskeho kalifátu, ale museli sa zdržiavať v ústraní. Prelínanie kultúry však dochádzalo či už na úrovni bežného obyvateľa, ktorý spoznával nové plodiny, nový výzor mesta, alebo na úrovni vládcov, ktorí sa dostávali k novým vedeckým prácam či poézii.

Školy na Iberskom polostrove

Školstvo po páde Rímskej ríše sa v Španielsku udržalo v úrovni farských a biskupských škôl. Školy sa riadili podľa mníšskych reholí, študenti sa učili naspamäť žaltár a následne si mohli čítať aj inú, pridelenú, najmä náboženskú literatúru. V Španielsku sa v kláštoroch Sevilla, Toledo, Merida a v Zaragoze zavádzali študijné osnovy podobné Cassiodorovým, ktorý ich zavádzal v Taliansku. Napríklad Izidor zo Sevilly (zomrel 636) získal svoje vedomosti o starých spisoch v Seville v jednej z kláštorňých škôl.

Prekladateľské školy v Španielsku

Významná moslimská prekladateľská škola počas Cordóbskeho kalifátu sa nachádzala v samotnej Cordóbe. Prekladali a uchovávali sa primárne grécke, antické diela. Zaznamenané sú však aj preklady častí Etymológie Izidora Sevilského.

Preklady z arabčiny do latinčiny sa objavujú v 10. storočí v kresťanských štátoch na severe Španielska. Sú spojené s príchodom mozarabov z moslimského územia a strediskami sa stali Rippol a Vic. Napr. Gerbert z Avrillacu (neskôr pápež Silvester II.) v rokoch 967 – 970 v Katalánsku študoval preklady arabských prekladateľov. Významná prekladateľská škola bola založená po dobytí Toleda kresťanmi a vznikla pod patronátom arcibiskupa Raimunda (1125 – 1152). Prekladali sa v nej diela Aristotela, Avicennu, Al-Chvárizmího... (Magda, 2010: 49).

V Španielsku sa prekladalo ešte v 13. storočí. V Európe bolo viac prekladateľských centier. Monte Casíno bolo zamerané na prekladanie diel arabských lekárov. V Montpellieri na univerzite sa prekladali najmä lekárske diela, v tom čase na univerzite pracovalo veľa židovských lekárov. Známa prekladateľská škola existovala v Palerme. Kresťanské prekladateľské školy existovali na územiach, ktoré patrili kresťanským vládcom.

Záver

Pojem multikulturalizmu patrí do európskeho kultúrneho kontextu novoveku. Mapovanie na správanie stredovekého obyvateľstva sa javí ako nemožné, resp. scestné. Zobrazenie kultúrneho a sociálneho pohľadu na Cordóbsky kalifát cez pojem multikulturalizmu sa dá urobiť len z pohľadu európskeho kultúrneho kontextu a dopadu na učencov, ktorí žili na území Iberského polostrova, na európsku kultúru. Ak by sme sa zamerali na pohľad moslimov žijúcich v al-Andalúze, pravdepodobne by prikladali dôležitosť učencom, ktorí komentovali korán, hadithy a fiqh (islamské právo).

Tento rozmer je hlavný pri analýze dopadov popisovania prvkov multikulturalizmu na Cordóbsky ka-

lifát. V prípade, že budeme hľadať prvky multikulturalizmu, tak prekladateľské školy na moslimskom aj na kresťanskom území alebo rozvoj judaizmu počas Cordóbskeho kalifátu sa môžu považovať za takéto prvky. Zároveň však je nevyhnutné pripomenúť, že prebiehal prenos informácií len jedným smerom, či už k moslimom na území kalifátu alebo ku kresťanom na kresťanských územiach.

Prvky, ktoré môžu niesť črty multikulturalizmu:

- *Náboženské konverzie, ktoré sa diali na daných územiach.* Konverzie sa však javia skôr ako ekonomicky motivované. Ak boli konverzie politicky motivované, boli sprevádzané násilnosťami.
- *Zamestnávanie, podporovanie predstaviteľov židovskej a kresťanskej obce Arabmi.* Zamestnávanie sa tiež javí ako ekonomicky alebo garnitúrou a situáciou motivované, pretože keď pominula potreba alebo sa zmenila vládna garnitúra, prišlo k utlačovaniu. Na kresťanských územiach po celý čas existoval tlak na židovskú komunitu a rovnako na moslimskú komunitu.
- *Rovnoprávny život a správa židovských a kresťanských náboženských obcí na území kalifátu.* Právo bolo na kresťanských aj moslimských územiach namierené proti náboženským skupinám, ktoré nemali politickú moc. Zásadnou sa javí miera dodržiavania práva vládnu mocou. Napr. v čase Cordóbskeho kalifátu sa prihliadalo len na dohodu *dhimma*, náboženský rozmer sa nejaví ako hlavný pri spolupráci medzi moslimami a obyva-

teľstvom patriacim k judaizmu a kresťanstvu. Príchodom Almohádov a Almorávidov sa však na povrch dostali náboženské požiadavky a s nimi sa zmenil aj náhľad na nemoslimov.

- *Rozmach kultúry a vedomostí na Iberskom polostrove.* Kultúra a vedomosti boli orientované na využívanie vládncami náboženskými skupinami. Primárne však členovia iných náboženských skupín boli len využívaní, zamestnávaní na prácu pre vládnu skupinu. Rovnako to platilo aj v čase Cordóbskeho kalifátu, tu sa však pridáva nový rozmer, pretože židovskí učenci mali možnosť rozvíjať aj iné teórie. Naopak, učenci, ktorí pochádzali z pôvodného vizigótskeho prostredia, sa venovali práve rozvíjaniu vedy až po prestupe na islam.

Z predkladaného vychádza, že spolužitie v Cordóbskom kalifáte sa nemôže deklarovať ako spolužitie na báze multikulturalizmu. Niektoré prvky vo veľmi ohraničenom období, mieste, čase, kultúre nesú stopy, ktoré sa v súčasnom európskom kontexte javia ako prvky multikulturalizmu, celkový kontext však nie je založený na princípe koexistencie kultúr či ideálu rovnosti, známeho z definície multikulturalizmu. Vzhľadom na uvedené v predchádzajúcej časti všetko na danom mieste slúžilo vždy a výlučne vládnej moci, iné náboženstvá a kultúry boli skôr trpené z dôvodu hospodárskeho, vedomostného alebo kultúrneho úžitku.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

al-Khalili, J. (2011). *The house of wisdom*. New York: Penguin Books.

Bulliett, R. W. (1979). *Conversion to Islam in the Medieval Period*. Cambridge.

Cohen, M. R. (2013). *Pod křížem a půlměsícem. Židé v středověku*. Praha: Vyšehrad.

Collins, R. (2005). *Evropa raného středověku 300 – 1000*. Praha: Vyšehrad.

Conde, J. A. (1875). *Historia de la dominación de los árabes en España*. Madrid.

Johnson, P. (2007). *Dějiny židovského národa*. Rozmluvy, Praha.

Lowney, Ch. (2006). *A Vanished World*. Oxford: Oxford University Press.

Lyons, J. (2010). *The house of wisdom*. London: Bloomsbury publishing.

Magda, R. M. R. (2010). *Neexistující al-Andalus. Jak intelektuálové znovu vymýšlejí Islám*. Brno: vydavatelství L. Marek.

Mundy, J. H. (2008). *Evropa vrcholného středověku 1150 – 1300*. Praha: Vyšehrad.

Riché, P.; Verger, J. (2011). *Učitelé a žáci ve středověku*. Praha: Vyšehrad.

Simonet, F. J. (1983). *Historia de los mozárabes de España*. Madrid: Turner.

Tauer, F. (2006). *Svět islámu, dějiny a kultura*. Praha: Vyšehrad.